

อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

The Influence of Brahmanism and Hinduism in the Early Ratanakosindara Periods

บำรุง คำเอก (Bamroong KamEk)*

บทคัดย่อ

จากการศึกษาพบว่าประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูตั้งแต่ยุคโลหะก่อนประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยและอยุธยาในการตั้งเมืองใหม่ในสมัยราชกาลที่1พระราชชาติทรงฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม และพระราชพิธี ให้พราหมณ์จากภาคใต้และจากที่อื่นๆ ที่ลี้ภัยสงครามกลับมารับราชการ สนองบรมราชโองการเป็นพราหมณ์ประจำราชสำนักปฏิบัติพระราชพิธีสำหรับพระองค์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และอักษรศาสตร์ งานวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นเท่านั้น ที่พูดถึงความเป็นมาของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การอุปถัมภ์ฟื้นฟู บทบาทของพราหมณ์ราชสำนัก ศิลปะประติมากรรมและจิตรกรรมพระราชพิธี และวรรณกรรมซึ่งได้รับอิทธิพลพราหมณ์ และได้วิเคราะห์ถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในด้านต่างๆ เช่น

- อิทธิพลทางด้านประติมากรรม เช่น การหล่อเทวรูปเพื่อพระราชพิธีและพระพุทธรูปปางใหม่ที่ได้สร้างขึ้นในสมัยนี้ เช่น พระพุทธรูปปางปราบมहिศร แสดงถึงการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรม และประติมากรรมที่เกี่ยวกับรามเกียรติ์ในสถานที่พุทธศาสนา และที่สำคัญ การวิเคราะห์ถึงพระศิขลิ่งค์ในโบสถ์พราหมณ์ ที่ไม่ปรากฏในอินเดียเหนือ แสดงว่า ได้รับจากอินเดียได้อย่างชัดเจน

- อิทธิพลด้านภาพจิตรกรรม พูดถึงการวิเคราะห์ตำราภาพเทวรูป และเทวดานพเคราะห์ว่าได้รับอิทธิพลอันส่งผลมาตั้งแต่ยุคฟื้นฟูในอาณาจักรวิชัยนคร

- อิทธิพลในวรรณกรรมไทย เช่น ไทยราเกียรติ์ เทวปางนารายณ์สิบปาง ตำราภาพเทวรูป เป็นต้น

Abstract

From the study we can find that Thailand was influenced by Brahmanism-Hinduism from pre-historic Iron and later Sukhothai and Ayutthaya periods. With the establishment of a new city the King Rama I had to contribute the art the culture and the royal ceremonies in order to create for himself god-Like status and to gain the faith and confidence of the people. Therefore, he granted the Brahmins from southern Thailand and other places the refuge and they became his official Royal Brahmins who served at the royal ceremonies, reviving the traditions and the literature. This research is limited to the early era. It narrated the history of Brahmanism- Hinduism. Its contribution, and the roles of the Royal Brahman art such as the sculpture and the painting, royal ceremonies and the literature and also analyzed its influence in Thai cultures in many ways:-

* อาจารย์ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี

- The sculpture is of the casting gods for royal ceremonies and the modern style of Buddha image in this period, such as the posture of the Buddha who overpowered Parameshvar. It shows the cultural mixture and the sculptures concerned with Ramayana in Buddhist places and the most importance is the analysis of the pair of Shiva Lingas at Bod Brahm in Bangkok which it is not available in northern India. It is the important document told us the influence from Southern India

- The paintings are the Tamra- phab Thevarub (The Painting Book of God Images) and Ptanet Gods we can find that it was the southern Indian culture influenced from the Vijaya Nagar Empire.

- The impact of Brahmanism in Thai literature as Thai Ramakrati, Deva Pang, Narayana Sippang, Tamra- phab Thevarup etc.

บทนำ

แม้ว่าประเทศไทยจะมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติมาเนิ่นนานแล้วก็ตาม แต่ก็เมื่อพิจารณาจากพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อเรื่องอื่นๆ ของคนไทยในสังคมแล้ว จะเห็นว่ามีอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์อินเดียอยู่มาก ศาสนาพราหมณ์อินเดียได้แพร่มายังดินแดนแถบนี้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 ในช่วงเวลาดังกล่าวได้ปรากฏหลักฐานที่เป็นจารึกเป็นภาษาสันสกฤต และทมิฬ ที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะจารึกภาษาสันสกฤตที่พบในประเทศไทยมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา (จารึกในประเทศไทย, 2529 : 4)

นอกจากจารึกภาษาสันสกฤตแล้วยังพบรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์อินเดียเป็นจำนวนมากในประเทศไทย หลักฐานเหล่านี้แสดงถึงความรุ่งเรืองของศาสนาพราหมณ์อินเดียในประเทศไทยอย่างชัดเจนในสมัยสุโขทัยปรากฏหลักฐานว่ามีการสร้างเทวสถาน เพื่ออุทิศแก่เทวรูป (จารึกสมัยสุโขทัย, 2526:232) ในสมัยอยุธยาปรากฏหลักฐานว่าศาสนาพราหมณ์อินเดียมีความสำคัญในราชสำนักอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากกฎมณเฑียรบาลที่อ้างอิงพระราชพิธีอินทราภิเษก และวรรณคดีที่ใช้ในพิธีกรรม เช่น โองการแข่งน้ำ เป็นต้น (วรรณกรรมสมัยอยุธยา, 2540:7-11) แต่เมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกทำลายในปี พ.ศ. 2310 ร่องรอยของศาสนาพราหมณ์ที่เคยเจริญรุ่งเรืองในสมัยอยุธยาได้ถูกทำลายไปไม่น้อย ต่อมาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ทรงสถาปนาพระนครแห่งใหม่ขึ้น พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะฟื้นฟูพระราชพิธีตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีแต่โบราณ พิธีกรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์อินเดียจึงน่าจะได้รับการฟื้นฟูในครั้งนี้อย่างเป็นไปได้อย่างเต็มที่ว่าสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงฟื้นฟูศาสนาพราหมณ์อินเดียในพระนครเพื่อรักษาขนบธรรมเนียมของบ้านเมืองไว้ ทำให้ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์อินเดียมีผลต่อการสร้างสรรค์ทางศิลปะทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม วรรณคดี ตลอดจนวิถีชีวิตและความเชื่อของคนไทยในสมัยต่อมา เรื่องเหล่านี้ยังขาดการศึกษาอย่างจริงจังและลึกซึ้ง เนื่องจากเป็นเรื่องที่มีเนื้อหามากและซับซ้อนเนื้อหาที่ต้องพิจารณาเกี่ยวข้องกับความรู้หลายสาขา เช่น ปรัชญาและศิลปะ และเหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือเอกสารที่ใช้สอบค้นถึงต้นตอความติดของพราหมณ์ในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นภาษาสันสกฤต และทมิฬซึ่งหาได้ยากใน

ประเทศไทยตลอดจนภาษาโบราณเหล่านี้เป็นอุปสรรคสำคัญในการศึกษาดังนั้นถ้าพิจารณาจากเอกสารชั้นต้นดังกล่าวจะทำให้มีการศึกษาได้อย่างละเอียด และมีเนื้อหาหมาก

งานวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร 2548 วัตถุประสงค์ของการวิจัย เรื่อง อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพื่อรู้ร่องรอยการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์ทางแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อเข้าใจบทบาทของพราหมณ์ และการพัฒนาการทางรูปแบบปฏิบัติและระบบความคิดของพราหมณ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งสามารถประยุกต์ใช้กับสังคมไทยได้และเพื่อศึกษาแหล่งความรู้ ที่มา ความคิด ปรัชญาและศิลปวัฒนธรรมที่พราหมณ์นำมาถ่ายทอดให้คนไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

วิธีการวิจัย

สำรวจข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพราหมณ์ในประเทศไทยที่มีผู้ศึกษามาบ้างแล้วตลอดจนเอกสารทั้งฉบับเขียนและฉบับพิมพ์ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยและสถาบันอื่นๆ เช่น หอสมุดแห่งชาติ แล้วรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และเดินทางไปสำรวจข้อมูลทางด้านวรรณกรรม ศิลปะ ประติมากรรม สถาปัตยกรรมทางใต้ของประเทศอินเดีย แล้วนำมาเปรียบเทียบวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านอิทธิพลที่ได้รับ

ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พบว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ศิลปวัฒนธรรม พระราชพิธี วรรณกรรม ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่มาจากอินเดียได้มากกว่าอินเดียเหนือตามสมมติฐานที่ได้วางไว้

สรุปผล

จากการทำวิจัยพบว่า พราหมณ์ในราชสำนักในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นหลังจากอยุธยาล่มสลายแล้ว ส่วนใหญ่จะมาจากทางภาคใต้ของไทย คือจากเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเราพร่องรอยการเข้ามาเป็นพราหมณ์มาจากรัฐทมิฬนาฑู ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่และสมบูรณ์แบบมากที่สุด ทั้งในอดีตและปัจจุบันจากการสำรวจในพื้นที่ พบสถานที่เกี่ยวข้องกับศาสนา แม้จะมีอายุหลายร้อยศตวรรษ แต่ยังคงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์และใช้ปฏิบัติทางศาสนาอยู่ ความเจริญทางด้านวัฒนธรรมนี้ได้ขยายแพร่อิทธิพลครอบคลุมไปในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากการฟื้นฟูศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัชกาลที่ 1 พบว่าหลักฐานต่างๆ ทางศาสนา เช่น สถานที่ ประติมากรรม จิตรกรรม วรรณกรรม มีอยู่อย่างสมบูรณ์ชัดเจน ส่วนพระราชพิธีสิบสองเดือนที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ บางอย่างได้เลิกปฏิบัติ เช่น พระราชพิธีโล้ชิงช้า พระราชาพิธีสิบสองเดือน เป็นพิธีที่รับมาจากศาสนาพราหมณ์ แล้วนำมาประยุกต์ใช้กับประเพณีไทยเดิม จากการศึกษาประเพณีเทศกาลประจำปีโบราณของพราหมณ์ก็พบว่า บางอย่างก็ไม่มีปฏิบัติกันแล้วในยุคปัจจุบัน เช่น ประเพณีพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ประเพณียกเสาหลักเมือง พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีลงทรงโสกันต์ พระราชพิธีสรงศพานกาล เป็นต้น ประเพณีเหล่านี้แม้ในอินเดียปัจจุบันก็ไม่มีการปฏิบัติกันแล้ว แต่ในเมืองไทยยังคงรักษาและปฏิบัติประเพณีนี้อยู่ มีการเปลี่ยนแปลงประยุกต์ให้เหมาะสมกับคนไทยพระราชพิธีลงทรงโสกันต์สมัยก่อนยังทำกันอยู่ในพระราชวัง ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นปฏิบัติกันอยู่ในสังคมทั่วไปคือ ประเพณีตัดผม

ไฟ โจนจุก บางพิธีทำกันอยู่เฉพาะที่ไม่ได้เปิดเผยในที่สาธารณะเหมือนแต่ก่อน เช่น พระราชพิธีตรีปวาย-ตรีปวาย ปัจจุบันพิธีนี้ยังปฏิบัติกันอยู่เฉพาะในโบสถ์พราหมณ์เท่านั้น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญก็ยังคงกระทำกันอยู่ แต่ให้บุคคลสำคัญในกระทรวงหรือรัฐมนตรีมาทำหน้าที่แทนพระราชา บางพิธีก็เลิกปฏิบัติโดยสิ้นเชิง เช่น พระราชพิธีพืชมงคล พระราชพิธีจองเปรียง พระราชพิธีเกตุเกยา พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์

เกี่ยวกับอิทธิพลทางด้านประติมากรรม ได้มีการวิเคราะห์เกี่ยวกับศิลปะสององค์ ที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ ซึ่งไม่เคยมีคติเช่นนี้ ของเทวาลัยในอินเดียภาคเหนือ อันน่าจะเป็นข้อมูลสำคัญซึ่งชี้บ่งอันชัดเจนของอิทธิพลจากอินเดียได้ ในการเริ่มศักราชใหม่ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในยุคสร้างรัตนโกสินทร์ ในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงข้อมูลต่าง ๆ อันอาจจะเป็นที่มาของข้อสันนิษฐานสมมติฐานนี้

ทางด้านจิตรกรรม มีการวิเคราะห์ตำราเทวรูป และเทคนิควาดรูปว่า ได้รับอิทธิพลอันส่งผลมาตั้งแต่ยุคฟื้นฟูในอาณาจักรวิชัยนคร ซึ่งเป็นยุคการฟื้นฟูวัฒนธรรมพราหมณ์-ฮินดูในอินเดียใต้ที่สำคัญเช่นเดียวกัน และมีการเปรียบเทียบลักษณะสำคัญในตำราภาพเทวรูปบางภาพ เปรียบเทียบกับประติมากรรม

วรรณกรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมไทย ได้แก่ รามเกียรติ์ เนื้อหาบางส่วนได้รับอิทธิพลจากรamayana ของกัมพูชา (Kamban) อันเป็นรามายณะฉบับอินเดียใต้ เทวปาง, นารายณ์สิบปาง, นารายณ์ยี่สิบปาง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับตำราภาพเทวรูป และคัมภีร์พระราชพิธีสิบสองเดือนต่าง แปลมาจากอักษรคฤณณ์ ซึ่งเป็นอักษรของทมิฬทางอินเดียใต้

การเข้ามาของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

การเข้ามาของศาสนาพราหมณ์ฮินดูจากสภาพทางภูมิศาสตร์ การเดินทางของชาวอินเดียมาสู่ประเทศไทยในรูปของการค้าขายโดยการเดินทางทะเลด้วยเรืออินเดียใต้เป็นพื้นที่ที่ติดทะเลมากที่สุด พิธีกรรมของพราหมณ์ประเพณีวัฒนธรรมเป็นแบบอินเดียใต้ มีหลักฐานของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่เก่าที่สุดในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ เทวรูปพระवासुเทพ¹ พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี กำหนดอายุเวลาประมาณครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 9 นั้น แสดงให้เห็นว่า มีการนับถือศาสนาพราหมณ์นิกายภาคใต้ ที่เน้นการถวายภัตตาหารแก่พระवासुเทพ รูปศิลปะอินเดีย พบที่อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานีและจารึกหุบเขาช่องคอย ที่ควนเกย อำเภออ่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤตราวพุทธศตวรรษที่ 12 กล่าวไว้ว่า

¹ พระवासุเทพ เป็นพระนามที่เรียกพระกฤษณะ ในช่วงระยะเวลาที่พระองค์ทรงเป็นเทพสูงสุดในนิกายภาคใต้ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 4 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 10 พระองค์เป็นพระโอรสवासุเทพ กษัตริย์แห่งราชวงศ์วฤณ ที่ปกครองมณฑล จึงเรียกพระนามว่า วาสุเทพ อันเป็นพระนามเนื่องกับพระชนก พระกฤษณะทรงประกาศใน ภควัทคีตา ของมหาภารตยุทธว่าพระवासุเทพ ทรงเป็นเทพเจ้าองค์สูงสุด ผู้ใดภักดีต่อพระองค์ย่อมสามารถรวมเอาตนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมันของจักรวาล ทำให้บรรลุถึงความหลุดพ้นจากสังสารวัฏ (พิริยะ 2545, หน้า 181) รูปเคารพของพระองค์มี 4 กรซึ่งหมายถึง ทิศทั้งสี่ และพระอานูภาพของพระองค์ที่ปกป้องทั้งสี่ทิศนี้ พระองค์มีพระหัตถ์ขวาล่างยื่นทำอภัยมุทรา (แบบฝ่าพระหัตถ์ออก) เพื่อสื่อความหมายว่า เมื่อมีพระองค์เป็นผู้ปกป้องแล้วภัยอันตรายจะไม่เกิดขึ้นแก่ผู้ที่บูชาพระองค์ พระหัตถ์ขวามือทรงถือคทา สัญลักษณ์ของวิชาความรู้ พระหัตถ์ซ้ายบนทรงถือจักร สัญลักษณ์ของจิตใจ พระหัตถ์ซ้ายล่าง ทรงถือสังข์ที่ระดับของพระโสณีย์ สัญลักษณ์ของต้นกำเนิดของสรรพสิ่ง (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2533, หน้า 200)

คำจารึก :-

ตอนที่ 1 ศรีวิทยาธิการสย

ตอนที่ 2 บรรทัดที่ 1 นโมस्तุตสมปตเยวนานำ
บรรทัดที่ 2 นโมस्तุตไสมปตเยสุราณาม
บรรทัดที่ 3 ปรีโยชนาจฉวินมากตาเสต
บรรทัดที่ 4 ทาทวยमितยตรภวทภิเรยะ

ตอนที่ 3 บรรทัดที่ 1 เยชานนินลยเทศชุตติชฐน ติมนุชวาราะ
บรรทัดที่ 2 ยทิเตชำปรัสาทาจ การยยนเตชำภวิษยติ

คำแปล :-

(ศิลาจารึกนี้เป็น) ของผู้เป็นเจ้าของแห่งวิทยาการ (พระศิวะ)

ขอความนอบน้อม จงมีแก่ท่านผู้เป็นเจ้าของป่า

ขอความนอบน้อม จงมีแก่ท่านผู้เป็นเจ้าของเทพทั้งมวล

ชนทั้งหลายผู้เคารพต่อพระศิวะ คิดว่า ของอันท่านผู้เจริญ

(พระศิวะ) นี้ จะพึงให้มีอยู่ในที่นี้ จึงมาเพื่อประโยชน์(นั้น)

ถ้าคนดีอยู่ในหมู่บ้านของชนเหล่าใด

ความสุขและผล (ประโยชน์) จักมีแก่ชนเหล่านั้น

นายชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และนายชะเอม แก้วคล้าย (ศิลปากร. กรม, 2529 เล่ม 1: 54)

มหาวิทยาลัยศิลปากร วังสนามจันทร์

ศิลาจารึกหุบเขาช่องคอย ที่ควนเกยอำเภออ่อนพิบูลย์จังหวัดนครศรีธรรมราชอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต

จารึกอักษรทมิฬ ภาษาสันสกฤต และภาษาทมิฬ พบที่จังหวัดนครศรีธรรมราช,จารึกอักษรทมิฬ พบที่
เขาพระนารายณ์ ตะกั่วป่า จังหวัดพังงา จารึกในพุทธศตวรรษที่ 12เป็นต้นซึ่งแสดงให้เห็นว่าในดินแดนคาบสมุท
ภาคใต้ได้มีชาวทมิฬเข้ามาอาศัยอยู่ และมีการนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูด้วย

ในสมัยสุโขทัย มีหลักฐานว่าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้ทรงนับถือพุทธศาสนาแบบมหายาน ในขณะที่
กษัตริย์ขอมองค์ต่อๆมาแม้จะเป็นผู้นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แต่ก็เสื่อมอำนาจจากการยึดดินแดนลงเรื่อย ๆ
จนในที่สุดสุโขทัยจึงเป็นประเทศอิสระ ไม่ขึ้นกับขอมอีกต่อไป เป็นปัจจัยให้ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในประเทศไทย
ที่อิงอยู่กับสถาบันกษัตริย์ต้องลดความสำคัญลงไป และแทรกอยู่ตามกิจกรรมต่าง ๆ ของพุทธศาสนา เหลือเพียง
ฐานะเป็นความเชื่อดั้งเดิมของประชาชน ดังที่ได้กล่าวไว้ในจารึกสุโขทัยหลักที่ 13 (จารึกฐานพระอิศวร เมือง
กำแพงเพชร) ซึ่งจารึกขึ้นเมื่อปี พุทธศักราช 2053 ในโอกาสที่เจ้าพญาศรีธรรมมาโคกราชประดิษฐานรูปพระอิศวร
ขึ้นที่เมืองกำแพงเพชร มีข้อความตอนหนึ่งว่า “...จึงเจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราชประดิษฐานพระอิศวรเป็นเจ้านี่
ไว้ให้ครองสัตว์สี่ตีนสองตีนในเมืองกำแพงเพชร แลช่วยเลิกพุทธศาสตร์และไสยศาสตร์และพระเทพกรรมมิให้หมิ่น
ให้หมองให้เป็นอันหนึ่งอันเดียว...”²

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีความสัมพันธ์ทางด้านศาสนาพราหมณ์-ฮินดูระหว่างกรุงศรีอยุธยา,เมือง
นครศรีธรรมราชและเมืองรามนครแห่งอินเดียเจ้าเมืองรามนครได้ส่งพราหมณ์ให้มาเผยแพร่ศาสนาและสั่งสอน
วิทยาการต่างๆเป็นอย่างดีด้วยและพราหมณ์เหล่านี้ก็น่าจะเข้ามารับใช้ในราชสำนักกรุงศรีอยุธยาโดยเข้าไปปฏิบัติ
หน้าที่ตามลัทธิพราหมณ์ในวงราชการและในราชสำนักด้วย ในฐานะตำแหน่งพราหมณ์บุโรหิต ทำหน้าที่เป็นพระ
อาจารย์สอนศิลปวิทยาการต่างๆ เช่น ศิลปศาสตร์ ช่าง ม้า เพลงอาวุธ ไทโรศาสตร์และแพทยศาสตร์

ในปีพุทธศักราช 2310 เมื่อกรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้ในสงครามเก้าทัพ เมืองถูกเผา ขนบธรรมเนียม
ประเพณีตำรับตำราต่างๆในการประกอบพระราชพิธีเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ได้ถูกทำลายไปจำนวนมาก แต่ก็
ยังมีหลักฐานระบุว่าโบสถ์พราหมณ์ได้ถูกสร้างขึ้นครั้งแรกหลังจากเสียกรุงในสมัยกรุงธนบุรี นายอนร์มันบาร์ตเลต์
ซึ่งเคยพำนักอยู่เมืองไทยได้บันทึกไว้ว่าเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ในปีพุทธศักราช 2323 ตรงกับสมัยธนบุรี³

ในสมัยรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดเกล้าฯให้พราหมณ์จากภาคใต้
และที่อื่นๆขึ้นมารับสนองพระบรมราชโองการเป็นพราหมณ์ประจำราชสำนัก ปฏิบัติพระราชพิธีสำหรับพระองค์
และประเทศชาติโดยปรากฏในหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ว่า พระมหากษัตริย์ทรงรับคณะ
พราหมณ์ให้เป็นพราหมณ์ราชสำนักมีหน้าที่ให้คำปรึกษาและประกอบพระราชพิธีต่างๆสำหรับองค์
พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งพิธีสำหรับพระนครและยังทรงยกย่องความสามารถ ด้วยการ
พระราชทานราชทินนามและศักดินาแก่พราหมณ์ราชสำนักด้วย

² ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1, คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, (ม.ป.ท.,
2508), 145.

³ กาญจนา สุวรรณวงศ์ “วิถีชีวิต พิธีกรรมและการดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มพราหมณ์ราชสำนักในสังคมไทย ศึกษา
กรณี เทวสถานโบสถ์พราหมณ์พระนคร”(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย,2523),96.

บทบาทของพราหมณ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

พราหมณ์ในราชสำนักกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นแบ่งเป็นสามประเภท คือ

1. พราหมณ์พิธี ทำหน้าที่สืบทอดดำรงรักษาและประกอบพระราชพิธีต่างๆในราชสำนัก คือพวกที่มาจากนครศรีธรรมราช
2. พราหมณ์โหราจารย์ หรือ พราหมณ์ปุโรหิต ทำหน้าที่เป็นโหรประจำราชสำนัก ถวายฤกษ์ยามที่ดีในการประกอบพระราชพิธีต่างๆรวมทั้งถวายคำทำนายทางโหราศาสตร์
3. พราหมณ์พฤฒิบาศ คือพราหมณ์ผู้มาจากเขมรทำหน้าที่จัดการดูแลช้างและพิธีกรรมเกี่ยวกับการคล้องช้าง

หน้าที่หลักที่สำคัญของพราหมณ์ราชสำนักในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น

อาจแบ่งได้เป็นหัวข้อต่างๆดังนี้⁴

- เป็นครูของพระมหากษัตริย์ สอนการใช้ศาสตราวุธ และเวทย์มนตร์ต่าง ๆ
- เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ถวายคำแนะนำในเรื่องการบริหารบ้านเมือง
- เป็นโหรทำนายดวงชะตา และเหตุการณ์บ้านเมือง
- ประกอบยัญพิธีต่าง ๆ เพื่อพระมหากษัตริย์
- อำนวยความสะดวกสบายในการรบ
- เป็นผู้พิพากษา ตัดสินคดีความต่าง ๆ
- เป็นราชทูต

มหาวิทยาลัยศิลปากรสวนลิลิต

พิธีหลวงและพระราชพิธีสำคัญที่พราหมณ์ราชสำนักประกอบในรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในที่นี้จะกล่าวถึงแต่เพียงพิธีหลวงและพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่กล่าวไว้ในหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเท่านั้น ที่พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาให้จัดขึ้นตามพระราชประเพณีนั้น เพื่อความเป็นสวัสดิมงคลแก่สิริราชสมบัติ พระบรมวงศ์และพระองค์เอง รวมทั้งประเทศชาติและประชาชนด้วย อีกทั้งยังเป็นการแสดงความกตัญญูและรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณของบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าและพระบรมราชบุพการี และเพื่อเป็นการบูชาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อันเป็นที่มาของความศักดิ์สิทธิ์ในสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย อันได้แก่

พิธียกเสาหลักเมือง

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวถึงพิธียกเสาหลักเมือง ดังนี้ “พุทธศักราช 2325 ปีขาล จัตวาตก จุลศักราช 1144 เมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรบรมราชาธิราชเจ้าอยู่หัว พระองค์เป็นปฐมในพระบรมราชวงศ์ปรตยบันนี้ ได้ทรงรับอัญเชิญของเสนามาตย์ราษฎรทั้งหลาย เสด็จเสด็จถวัลยราชสมบัติครอบครองสยามประเทศ และทรงปราบปรามความจลาจลในกรุงธนบุรีเรียบร้อยแล้วจึงทรงพระราชดำริว่า เมืองธนบุรีนี้ ฝั่งปากตะวันออกเป็นชัยภูมิดีกว่าที่ปากตะวันตกโดยที่เป็นแหลมมีลำแม่น้ำเป็นขอบเขตอยู่กว่าครึ่ง ถ้าตั้งพระนครข้างฝั่งตะวันออก แม่น้ำเข้าคึกกวดมาถึงขานพระนครก็จะต่อสู้ป้องกันได้ง่ายกว่าอยู่ข้างฝั่งตะวันตกฝั่งตะวันออกนั้นเสียแต่เป็นที่ลุ่ม

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 85-86

เจ้ากรุงธนบุรีจึงได้ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกซึ่งเป็นที่ดอน แต่ก็เป็นที่ค้ำน้ำเซาะทรุดพังอยู่เสมอไม่ถาวร พระราชานิเวศน์มณฑลสถานเล่าที่ตั้งอยู่ในอุประระหว่างวัดแจ้งและวัดท้ายตลาดขวาอยู่ทั้ง 2 ข้าง ควรเป็นที่รังเกียจ ทรงพระดำริตั้งนี้จึงดำรัสสั่งให้พระยารัตนาธิเบศร์กับพระยารัตนาธิเบศร์เป็นแม่กองคุมช่างและไพร่ไปวัดกะที่สร้างพระนครใหม่ข้างฝั่งตะวันออก ได้ตั้งพิชัยเสนาหลักเมืองเมื่อ ณ วันอาทิตย์ เดือนหก ขึ้นสิบค่ำ ฤกษ์เวลาบ่ายแล้วทำลิสี่นาทียี่

ประเพณีตั้งหลักเมืองเป็นประเพณีพราหมณ์ซึ่งมีมาจากอินเดียโดยมีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี เป็นพิธีสำคัญอย่างหนึ่งในการสร้างบ้านเมืองใหม่โดยยกเสาหลักเมืองไว้เป็นมิ่งขวัญเป็นนิมิตมงคลแก่พสกนิกรสำหรับยึดถือเป็นหลักชัยทางจิตใจว่า บ้านเมืองที่สร้างขึ้นนั้นมีรากฐานฝังไว้อย่างแน่นอนแล้ว เพื่อให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขซึ่งหลักเมืองนั้นจะฝังไว้ในย่านกลางเมืองหรือในทำเลที่เป็นชัยภูมิสำคัญตามทิศทางเมือง⁵

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

เป็นพระราชพิธีที่สำคัญที่สุดของผู้ที่จะเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นองค์พระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักร ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงโปรดให้สอบหาและรื้อฟื้นพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนี้ โดยโปรดให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ 4 ท่าน ซึ่งเป็นผู้รู้แบบแผนพระราชประเพณีครั้งปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างดี มีเจ้าพระยาเพชรพิชัยเป็นประธาน ไปประชุมปรึกษาหารือร่วมกับพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่ คือสมเด็จพระสังฆราช ให้ช่วยกันค้นคัมภีร์และแบบแผนเก่าๆ มาจัดทำเป็นตำราว่าด้วยระเบียบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นไว้สำหรับพระนคร โดยยึดแบบฉบับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งสมเด็จพระเจ้าอู่ทองเป็นหลักแล้วโปรดให้สร้างเครื่องราชูปโภคต่างๆ สำหรับการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นด้วย ในรัชสมัยต่อมาก็ได้ยึดถือหลักตามตำราว่าด้วยระเบียบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อพุทธศักราช 2328 เป็นแบบอย่างต่อมา(ลำดับพระราชพิธีโปรดอ่านจากงานวิจัย)

พระราชพิธีลงสรงโสกันต์

เป็นพระราชพิธีที่จัดทำขึ้นแต่พระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ หรือพระเจ้าหลานเธอ ที่มีพระชนมายุพอสมควรจะทำการโสกันต์ได้ คือ พระองค์ชายเมื่อพระชนมายุ 13 พรรษา พระองค์หญิงเมื่อพระชนมายุ 11 พรรษา พระราชพิธีนี้ประกอบพิธีทั้งทางพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พร้อมๆกัน พระราชพิธีสงฆ์นี้ประกอบพิธีที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท (รายละเอียดโปรดอ่านจากงานวิจัย)

พระราชพิธีศรีสังข์จปานกาล

พระราชพิธีศรีสังข์จปานกาลหรือพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา หมายถึง พิธีถือน้ำกระทำสัตย์สวาสดิ์ตามวาระ เป็นพระราชพิธีใหญ่สำหรับแผ่นดิน ที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่โบราณ

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นกระทำตามแบบอย่างที่เคยทำในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาคือข้าราชการทั้งปวงไม่ได้ดื่ม น้ำพระพิพัฒน์สัตยาเฉพาะพระพักตร์พระเจ้าแผ่นดินคงถือน้ำในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เสร็จแล้วไปถวายบังคมพระบรมอัฐิ ที่เบื้องล่างหอพระธาตุมณเฑียร และเข้าถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ส่วนพระบรมวงศ์ฝ่ายหน้า ถือน้ำที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ น้ำที่ใช้ในพระราชพิธีนี้ได้มาจากน้ำซึ่งพราหมณ์ทำการเสก และนำอาวุธต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์ลงแช่ในน้ำที่ทะเล่เมื่อน้ำทำพิธีเทน้ำก็บริกรรมคาถาโอองการแข่งน้ำ เพื่อหมายให้ผู้คิดคดต่อแผ่นดินได้รับโทษทัณฑ์

⁵ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์,พระหลักเมือง.พิมพ์ครั้งที่4. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์,2525), ไม่ปรากฏเลขหน้า

ต่าง ๆ นานา ระหว่างการเสกน้ำพระสงฆ์จะเจริญพระพุทธมนตร์ มีการประโคมเครื่องสังข์ พิณพาท ฆ้องชัยไปตลอดจนกว่าจะทำน้ำเสร็จ

พระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย⁶

เป็นพระราชพิธีสองพิธีที่กระทำต่อเนื่องกัน คือ พิธีตรียัมปวาย และพิธีตรีปวาย

พระราชพิธีตรียัมปวาย

- คำว่า ตรียัมปวาย มาจากคำในภาษาทมิฬ ว่า ตีรุเวมปาไว (Tiruvempavai) เป็นพิธีพราหมณ์ฝ่ายใต้ของอินเดียกระทำรับพระศิวะ มีชื่อสามัญว่า พิธีโล้ชิงช้า กระทำในเดือนยี่ ขึ้น 7 ค่ำ ตอนเช้า และขึ้น 9 ค่ำ ตอนเย็น

ในหนังสือกฎหมายตราสามดวง มีข้อความบางตอนว่า “เดือน 1 โล้เรือ เถลิงพิธีตรีย่าปวาย” และอธิบายว่า “สนานตรีย่าปวาย พระศรีอรรคราชทูลผ้า พระพลเทพทูลน้ำ พระราชขโรหิต พระครูอภิรามถวาย น้ำสังข์ พระมหะสรพระพิเชตถวายน้ำกลด พระญาณประกาศถวายโสลก พระอิศวรรักษาถวายพร ขุนวิสุทธโฆชนถวายข้าวตอก ดอกไม้ ข้าวเม่า ข้าวพอง วั้งรับข้าวเม่าต้น

ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าก็ได้กล่าวถึงพิธีโล้ชิงช้าว่า “เดือน 3 พระราชพิธีขึ้นต่อ” แต่รายละเอียดของพิธี เป็นพระราชพิธีตรียัมปวาย คือ “...ตั้งเสาสูง 40 คอก 2 เสา กว้าง 8 คอก มีชื่อ เอาเชือกผูกแขวนแผ่นกระดานแผ่นหนึ่งยาว 4 คอก กว้าง 2 คอก พราหมณ์ 4 คน ขึ้นนั่งเหนือกระดานนี้ โล้ชิงช้า ข้างหน้าชิงช้ามีเสาสูง 40 คอก ปักอีกเสาหนึ่ง เอาเงิน 40 บาท ใส่ถุงห้อยไว้ที่เสานี้ ให้พราหมณ์โล้ชิงช้าไปคาบเงินที่ห้อยไว้ ถ้าคาบได้ก็ได้เงินนั้น และถ้าคาบมิได้พราหมณ์นั้นก็ต้องถูกฝังดินเพียงบั้นเอว และไม่กระดานชิงช้านั้น เมื่อเสร็จการพิธีแล้วเอาลงฝังไว้ในแผ่นดิน ในการพระราชพิธีนี้ พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาโปรดให้ (ออกยา)พลเทพเสนาบดีกรมนาต่างพระองค์ให้ไปยังที่พราหมณ์ไหนชิงช้า นั่งในมณฑป แต่เอาเท้าลงดินได้แต่ข้างเดียว ถ้าเมื่อยเพลอเอาเท้าลงทั้งสองข้างแล้ว ถูกปรับของที่ได้รับพระราชทาน คือ ส่วยและอากร ซึ่งมาแต่หัวเมืองต่างๆ ตลอดจนเครื่องราชบรรณาการที่เข้ามาในระหว่างพิธีนั้น ต้องตกเป็นของพราหมณ์ทั้งสิ้น....”

แต่เดิมพิธีตรียัมปวายทำในเดือนอ้ายต่อมาเปลี่ยนมาทำในเดือนยี่ดังที่กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ว่า “ทำในเดือนยี่ ที่เปลี่ยนจากทำในเดือนอ้าย เปลี่ยนมาแต่กรุงเก่า ด้วยเหตุว่าเดือนอ้ายเพ็งเป็นเวลาน้ำลด ถนนหนทางเป็นน้ำเป็นโคลนทั่วไป ย้ายมาเดือนยี่เพื่อให้ถนนแห้ง”

ตามคติของพราหมณ์ เชื่อว่า พระอิศวรจะเสด็จลงมาเยี่ยมโลกปีละครั้ง ครั้งหนึ่งกำหนด 10 วัน ขึ้น 7 ค่ำ เดือนอ้าย เป็นวันเสด็จลง แรม 1 ค่ำ เป็นวันเสด็จกลับ และในระหว่างที่เสด็จอยู่ในโลกนี้ พราหมณ์จึงทำพิธีตรียัมปวายต้อนรับพระอิศวร มีเทพยดา เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี พระแม่คงคา มาเฝ้าชุมนุมพร้อมกัน ทำจำลองเป็นแผ่นกระดาน ฝังไว้หน้าขมรม โลกบาลทั้งสี่ก็มาเล่นโล้ชิงช้าถวาย พญานาคก็มารำเสนงพ่นน้ำ สาดน้ำถวาย พิธีตรียัมปวายนี้ เป็นพิธีปีใหม่ของพราหมณ์ และเป็นพิธีอัญเชิญเสด็จพระอิศวรลงมาสู่โลก 10 วัน มีการอ่านโคลกสรรเสริญ ถวายข้าวตอก ดอกไม้ ผลไม้ต่างๆ เป็นการสำนึกในพระคุณของพระเป็นเจ้าที่ทรงมีพระเมตตากรุณา

⁶พระครูวามเทพมุนี(ชวิน รั้งสิพราหมณ์กุล), “พระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย”,วารสารหอเวทวิทยาคม ฉบับปีที่1 เล่มที่1 (มกราคม2542)เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ หน้า23-47

ตำนานพระอิศวรตอนที่หนึ่งกล่าวไว้ว่าเมื่อพระพรหมทรงสร้างโลกแล้วและขอให้พระอิศวรไปรักษา แต่พระอิศวรทรงห่วงใยและเกรงว่าโลกนี้อาจจะไม่แข็งแรงจึงเสด็จลงมายังโลกด้วยพระบาทเพียงข้างเดียวแล้วให้พญานาคมาไล่ยี้ระหว่างภูเขาทั้งสองฝั่งของมหาสมุทร ปรากฏว่า โลกยังแข็งแรงอยู่ดี พญานาคทั้งหลายก็ดีใจเป็นอย่างยิ่ง ลงเล่นน้ำและเฉลิมฉลองเป็นการใหญ่ ดังนั้น เสาชิงช้า จึงเปรียบเสมือนภูเขาทั้งสองฝั่งมหาสมุทรและชั้นสาคร เปรียบเสมือนมหาสมุทรที่กว้างใหญ่ ซึ่งเหล่าพญานาคพากันลงเล่นน้ำ รำเสนงสาदनน้ำกัน

พระราชพิธีตรีปวาย

- มาจากคำในภาษาทมิฬว่า ติรุปปาไว (Tiruppavai) เป็นพิธีพราหมณ์กระทำรับพระนารายณ์ หรือเรียกกันทั่วไปว่า พิธีแห่พระนารายณ์ เป็นการรับรองศพระนารายณ์ที่เสด็จจากเกษียรสมุทร กระทำกันในวันแรม 1 ค่ำ ถึงแรม 5 ค่ำ รวมระยะเวลาที่ประทับอยู่บนโลกมนุษย์เป็นเวลา 5 วัน

พระราชพิธีตรีปวาย-ตรีปวาย แบ่งออกเป็นสามขั้นตอน

1. พิธีเปิดประตูวิลาสัยไกลาส เป็นการอัญเชิญเทพเจ้าลงมาสู่โลกมนุษย์ เพื่อทรงประทานพร จากนั้นเป็นพิธีไล่ชิงช้าของนาถวันถวายแก่เทพเจ้าให้ทอดพระเนตรเพื่อทดสอบว่าโลกยังคงแข็งแรงและทนทานอยู่หรือไม่นับเป็นเสริมสร้างให้แผ่นดินมีความมั่นคงยิ่งขึ้น

2. พิธีประสาท เป็นการกล่าวสรรเสริญเทพเจ้า ถวายข้าวตอก ดอกไม้ เครื่องกระยาบวช โภชนาหารแด่เทพเจ้า เมื่อถวายเสร็จแล้ว ก็นำมาแจกจ่ายเพื่อเป็นสิริมงคล

3. พิธีกล่อมหงส์ หรือพิธีข้าหงส์ เป็นการส่งเสด็จเทพเจ้า เริ่มจากพิธีสงน้ำเทพเจ้า เสร็จแล้วจึงอัญเชิญเทพเจ้าขึ้นสู่บรมหงส์ กลับคืนสู่วิมาน (ดูรายละเอียดลำดับพระราชพิธีตรีปวายได้ในงานวิจัย)

พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญเป็นพิธีพราหมณ์ ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อขอพรจากเทพเจ้าให้มีฝนตกต้องตามฤดูกาลให้การทำนาและการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ตลอดปีปรากฏหลักฐานในคำให้การขุนหลวงหาวัด ว่า “พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาโปรดให้พระภิกษุมาร(พระจันทกุมาร) แรกนาต่างพระองค์ ส่วนพระมหะสีนั้นก็จัดนางเทพีต่างพระองค์เหมือนกัน ผู้แรกนานั้นเสด็จเงิน มีกระบวนแห่เป็นเกียรติยศ แห่ไปยังโรงพิธีซึ่งตั้งที่ตำบลวัดผ้าขาว ครั้นถึงเวลามงคลฤกษ์ พระภิกษุมารถือคันไถอันเทียมด้วยโคอุสุภราช (ออกญา)พลเทพจูงโคไถ 3 รอบ นางเทพีหว่านพันธุ์ข้าว เสร็จแล้วจึงปลดโคอุสุภราชออกให้กินน้ำและถั่ว งา ข้าวเปลือก ถ้ากินสิ่งใดก็มีคำทำนายต่างๆ”⁷พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญนี้ครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ได้มีกระทำการสืบมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้เพิ่มพิธีสงฆ์ในพระราชพิธีจรดพระนังคัลด้วย เรียกว่า พิธีพืชมงคล

พระราชพิธีพืชมงคล

พระราชพิธีพืชมงคลกระทำในเดือน9ซึ่งในช่วงนี้เป็นฤดูฝนจะต้องตกลงมา มิฉะนั้นแล้วข้าวกล้าในนาจะเสียหายได้ จึงต้องจัดขึ้นวันแต่ในปีใดที่ฝนตกต้องตามฤดูกาล ในการพระราชพิธีพืชมงคลนี้นับเป็นการ

⁷ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ. (พระนคร: คลังวิทยา,2510),265-266.

มงคลที่แสดงให้เห็นถึงพระบรมโพธิสมภารบารมี แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์เอาใจใส่ต่อการประกอบอาชีพของราษฎรถึงแม้ว่าช่วงเวลาที่ทำพิธีนี้อาจจะไม่มีอยู่ในเดือนเก่า ก็ตาม ถ้ามีความจำเป็นก็อาจจัดให้มีพิธีขอฝนเป็นการเฉพาะก็ได้ เพื่อสนองความต้องการของราษฎรให้พ้นจากความเดือดร้อน เช่นนี้เรียก พระราชพิธีจร

พระราชพิธีจองเปรียง

เป็นการยกโคมตามประทีป เพื่อเป็นการบูชาตรีมูรติ ถ้าปีใดมีอธิกมาส ให้ยกโคมตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน12 จนถึงวันแรม 2 ค่ำ เดือน12 ส่วนถ้าปีใดไม่มีอธิกมาส ให้ยกโคมตั้งแต่วันขึ้น 14 ค่ำ เดือนอ้าย จนถึงวันขึ้น 1 ค่ำ เดือนยี่ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระราชพิธีจองเปรียงเป็นพระราชพิธีพราหมณ์ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มพิธีสงฆ์ทางพุทธศาสนา คือโปรดให้มีการเจริญพระพุทธมนตร์เย็นและฉันเช้าก่อนเวลายกโคม

พระราชพิธีกะติเกยา

เป็นพระราชพิธีตามเพลิงคอยรับเสด็จเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นพระราชพิธีนำหน้าพระราชพิธีตรีโยมปวยตรีปวยที่จัดขึ้นเพื่อรับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจัดให้มีขึ้นในเดือนอ้าย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้เลื่อนมาทำในเดือน 12 พระราชพิธีกะติเกยาจัดขึ้นที่หน้าเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ (ดูรายละเอียดในงานวิจัย)

พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์

พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์หรือพระราชพิธีตรุษ เป็นพระราชพิธีทำบุญปีเพื่อถวายพระราชกุศลอุทิศถวายแด่บูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าและพระบรมราชบุพการี และเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่พระนครด้วย พิธีนี้กระทำทั้งพิธีพราหมณ์และพิธีสงฆ์

พิธีที่พราหมณ์ประกอบแก่ประชาชนทั่วไปในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น^๑

ส่วนพราหมณ์ทั่วไปที่ไม่ใช่พราหมณ์ราชสำนักนั้นก็จะมีหน้าที่คล้ายกันเพียงแต่ไม่ได้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ คงประกอบพิธีสำหรับประชาชนทั่วไปเช่น

พิธีทำขวัญวันพิธีตั้งชื่อ พิธีเชิญแม่ชื่อ ทำขวัญเดือน(โกนผมไฟ) พิธีขึ้นเปล โคนจุก มักพิธีทำขวัญภาค พิธีแต่งงาน พิธีเสดาะเคราะห์ พิธีสารท พิธีสงกรานต์ พิธีตั้งศาลพระภูมิ พิธียกเสาเอก พิธีทำขวัญเรือ พิธีทำขวัญข้าว พิธีขุมนุมเทวดา ขึ้นบ้านใหม่ วางศิลาฤกษ์ และทำนายทายทักโชคชะตา

พิธีต่างๆเหล่านี้ส่วนใหญ่มักจะประกอบร่วมกันทั้งพิธีพุทธและพราหมณ์ ซึ่งนับว่ามีความผูกพันกับวิถีชีวิตของประชาชน ตลอดตั้งแต่เกิดจนตาย สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทความสำคัญของพราหมณ์ทั้งต่อราชสำนักและสังคมทั่วไปในยุคนั้นและอ้างอิงกับศาสนาพุทธมาอย่างเนิ่นนานจนยากที่จะแยกออกจากกันได้

ภาษาในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ใช้ในพิธีพราหมณ์และพระราชพิธี

คัมภีร์ที่พบเกี่ยวเนื่องกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับนั้นมีหลายภาษา แต่ส่วนใหญ่คัมภีร์อักษรครุณณ์ โดยเฉพาะบทสวดที่ใช้ในพระราชพิธีและพิธีหลวงต่างๆ ชื่อของบทสวดต่างๆ มาจากภาษาทมิฬเป็นส่วนใหญ่ เช่น บทบูชาโมโรโยใหญ่ ,บูชาโมโรโย โบกกลาง, สวดมุโรยสถานพระนารายณ์ และบทสวดปิดประตูศิวาลัยใน

^๑ อรุณินทร์ วิริยะบูรณะ, ประเพณีไทยฉบับพระมหาราชครู (พระนคร: ประจักษ์วิทยา, 2512), 20-25.

สมุดหมายอักษร ฆ ทั้งหมดล้วนแต่เป็นภาษาทมิฬทั้งสิ้น คัมภีร์พิธิพราหมณ์เช่น พระอัทมวิสุทธิ์ และพระราชพิธิ
ต่างๆ เช่น พระราชพิธิตรีปวาย พระราชพิธิบรมราชาภิเษก(พระนารายณ์) เป็นต้น เป็นอักษรครีนิธ ภาษาทมิฬ
ปนสันสกฤต ภาษาสันสกฤต ภาษาไทย

เหตุผลนี้อาจเนื่องมาจากคัมภีร์ทั้งหลายที่ค้นพบในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้น รัชกาลที่ 1 ได้โปรดฯให้
มีการฟื้นฟูพระราชพิธิและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ จึงโปรดฯ ให้มีการรวบรวมคัดลอกตำรับตำราเกี่ยวกับ
พิธิต่างๆโดยเฉพาะจากนครศรีธรรมราช ขึ้นมาไว้ใช้ในราชธานี ดังนั้นคัมภีร์ทั้งหลายจึงเป็นคัมภีร์ดั้งเดิมที่ได้รับการ
ชำระคัดลอกและสอบทานฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ และจากการที่โปรดฯให้พราหมณ์จากภาคใต้มาเป็นผู้สนองพระ
บรมราชโองการ พราหมณ์เหล่านี้ล้วนสืบเชื้อสายมาจากพราหมณ์จากอินเดียใต้ ดังมีหลักฐานในตำนานเมือง
นครศรีธรรมราชที่ระบุไว้ว่า

“.....พระนารายณ์รามาทิราชมีพระราชโองการให้นายตำรวจรับเอาองค์พระนารายณ์ เทวรูปพระศรี
ลักษมี พระมะเหวารีย์ บรมหงส์.....แลมีพระราชโองการให้จัดเอาชีพอเปนภาษา5เหล่ามอให้ผแดงธรรม
นารายณ์เปนนาย .....”

นักวิชาการบางท่าน⁹มีความเห็นเกี่ยวกับคำว่า “ชีพอเป็นภาษา5เหล่า” น่าจะเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่า
พราหมณ์ที่เข้ามาในบริเวณคาบสมุทรลพบุรีตอนเหนือ(ภาคใต้ของประเทศไทยในปัจจุบัน) เป็นพราหมณ์จาก
ภาคใต้ของอินเดียจากเมืองต่างๆ5แห่งด้วยกัน ได้แก่ แคว้นมหาราษฏร์ (Maharashtra), แคว้นคุชณะหรือคุ
ชราต(Gujarat)ซึ่งก็คือแคว้นกษทราต ที่ผลิตผ้าลาย ,แคว้นเตลึงค(ตะเล็ง) หรือ อานธระ หรือ เตลคุ(Andhra or
Telugu), แคว้นกรรณถ หรือ กานาเรส (Kanarese) และแคว้นทราวิท หรือทมิฬ (Tamil) ซึ่งรวมกันเรียกว่า
“ ปัญจทราวิท ” (Five Dravidian Regions)คือพราหมณ์ทมิฬซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของอินเดียนั้นเอง และสาเหตุที่
เรียกว่าเบญจภาษาคงเป็นด้วยทั้ง5แคว้นนั้นพูดภาษาต่างกันไปบ้าง แต่ทมิฬคือ ทราวิท เป็นพวกใหญ่มีภาษาที่
เจริญมาก่อน และพบว่ามีการติดต่ออยู่มากกว่าภาษาอื่น ยกเว้นแต่ภาษาสันสกฤตทางอินเดียเหนือ โดยเหตุนี้
คำว่าทมิฬจึงสามารถหมายถึงอินเดียใต้ทั้งหมดได้ดังนั้นพราหมณ์จากทางใต้จึงสืบเชื้อสายและได้รับอิทธิพลจาก
พราหมณ์ทมิฬซึ่งใช้อักษรครุณธ์ อันเป็นภาษาของพวกทมิฬ สืบเนื่องมาช้านานแล้ว ในยุคแห่งการฟื้นฟูศาสนา
พราหมณ์ ในแรกสร้างพระนคร จึงน่าจะใช้คัมภีร์หรือตำราส่วนใหญ่เป็นอักษรครุณธ์เป็นธรรมดา และยังใช้
คัมภีร์อักษรครุณธ์ในการประกอบพิธิต่าง ๆ จนทุกวันนี้ ทั้งนี้หาในคัมภีร์นั้นยังมีกล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับบรา
มาณะ,พระราชพิธิอันเกี่ยวเนื่องกับอินเดียใต้เช่นตรียมปวาย-ตรีปวาย พระราชพิธิขึ้นบรมหงส์ ซึ่งเป็นพิธิ
เฉพาะที่พบในอินเดียใต้เท่านั้น จึงสรุปได้ว่า คัมภีร์ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูส่วนใหญ่ ในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น
ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่มาจากอินเดียใต้และจากการสืบค้นคัมภีร์และวิเคราะห์เนื้อหา พบว่า
ส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์ที่คัดลอกใหม่ประมาณสมัยรัชกาลที่3 แต่บางส่วนมีเนื้อหาแสดงให้เห็นได้ว่าอายุประมาณสมัย
ปลายอยุธยาและธนบุรี แต่อย่างไรก็ตามเชื่อว่าคัมภีร์เหล่านี้ยังคงเนื้อหาเดิมที่คัดลอกกันมาตลอด

⁹Rapson, Cambridge History of India Vol.1(London: University Press ,1992),153.

อิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ด้านประติมากรรม

สมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่เริ่มสร้างพระนครพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้พราหมณ์จากภาคใต้ ขึ้นมารับสนองพระบรมราชโองการเป็นพราหมณ์ประจำราชสำนัก เพื่อปฏิบัติพระราชพิธีสำหรับพระองค์ และประเทศชาติเป็นผลให้พิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามามีส่วนร่วมในพระราชพิธีต่างๆ ด้วย จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างประติมากรรมเทวรูปในศาสนาฮินดู-พราหมณ์มากมายเพื่อประกอบในพิธีและพระราชพิธีต่าง ๆ จึงทำให้มีการหล่อเทวรูปเพื่อนำมาใช้ในพระราชพิธีขึ้นดังปรากฏในหลักฐานเอกสารดังนี้

“วัน 2 ๓¹² 4 คำ จุลศักราช 1174 ปีกจ อัฐมาส สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการแต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้า กรมหมื่นจิตรภักดี ให้หล่อรูปพระไสยศาสตร์แลรูปเทพดานพเคราะห์ไว้บูชาสำหรับการพระราชพิธี 39 องค์

พระปรเมศวร ชีโค สูงคออกเศษ องค์ 1 พระอิศวร เขยียบพรหมองค์ 1 พระนารายณ์ ชีครุฑ 4 มือ ถือสังข์ จักร ธรา ธรณี องค์ 1 พระนารายณ์ 6 มือ ถือสังข์ จักร เขือกบาศร์ องค์ 1 พรหมสทาลิท 9 หน้า 20 มือ ถือรูปสัตว์ เทวดา องค์ 1 พรหมสทาทิพ 6 มือ ถือธรรกร 3 หน้า องค์ 1 พรหมสทาลิท(?) 5 หน้า 10 มือ องค์ 1 พรหมธาดา 4 หน้า 4 มือ ถือกกลศน้ำ องค์ 1 พรหมนารท 4 หน้า 2 มือ องค์ 1 พรหมลัทธาเทพ 4 หน้า 2 มือ ยืนบนแท่น องค์ 1 พรหมลุต 4 หน้า 4 มือ ถือดอกบัว องค์ 1 พระลัญจิว ถือปุมเขือก(?) องค์ 1 พระลัมพิน ยืนถือธรา องค์ 1 พระลัมพิน นังสมาธิเพชร องค์ 1 พระมหาวิกเณศ 4 มือ ถือเขือกบาศร์ ขอ งาข้าง ซ้อนเหล็ก ชีหนู องค์ 1 พระภิกเณศวร 3 หน้า 6 มือ ถือข้าง(?) สังข์ ยืนบนอาสนะ องค์ 1 พระเทวกรรมนังถืองาเหล็ก 2 มือ องค์ 1 พระอินทร์ ถือสังข์ จักร องค์ 1 พระพิฆณกรรม ถือชวาน องค์ 1 พระพลเทพ ถือไถ องค์ 1 พระเทวบิดรฤาษี ทุนน้ำเต้าอยู่บนศิระษะ องค์ 1 พระอุมารักวดี องค์ 1 พระลักษมี องค์ 1 พระมหะศวรี องค์ 1 พระธรณี องค์ 1 พระคงคา องค์ 1 พระพาย ชีม้า องค์ 1 พระพิรุณ ชีนาศ องค์ 1 พระเพลิง ชีแรด องค์ 1 พระไพศภ ชีกระต่าย องค์ 1 (เทวดานพเคราะห์ 9 องค์ คือ) พระอาทิตย์ ชีราชสีห์ 1 พระจันทร์ ชีม้า 1 พระอังคาร ชีกระบือ 1 พระพุธ ชีข้าง 1 พระหัส ชีกวางทอง 1 พระศุกร์ ชีโคทอง 1 พระเสาร์ ชีเสือ 1 พระราหู ชีครุฑ 1 พระเกตุ ชีนาศ 1 (รวม) นพเคราะห์ 9 ศิริเป็น 39 องค์ ...”¹⁰

นอกจากนี้ยังพบประติมากรรมอื่นๆ อีกนอกเหนือจากที่กล่าวมา ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เช่น เทวรูปพระนารายณ์ 20 กร ปราบนนทุก¹¹ เทวรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณซึ่งเมื่อพิจารณาจากรูปแบบแล้วน่าจะเป็นงานประติมากรรมที่สัมพันธ์กับคัมภีร์นารายณ์สิบปาง¹² และรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในขณะนั้น

¹⁰จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1174 ,ต้นฉบับสมุดไทยคำ (ม.ป.ท.) (นายเทิม มีเต็ม คัดลอก)

¹¹พ.ศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทย์ยา กล่าวว่าอาจได้รับรูปแบบจากเรื่องภัสมาสูรของอินเดีย มีเรื่องเล่าว่าภัสมาสูรเป็นผู้มีความภักดีต่อพระศิวะได้บำเพ็ญตบะแรงกล้าแล้วได้รับพรจากพระศิวะ พระศิวะจึงให้ภัสมาสูรขอพร ภัสมาสูรได้ขอความเป็นผู้ไม่มีวันตาย แต่พระศิวะพูดว่า พระองค์จะไม่อำนาจที่จะให้เขาไม่ตาย ดังนั้นภัสมาสูรจึงขอให้เขามีฤทธิ์ทำให้คนอื่นตายโดยใช้มือและบนศีรษะของผู้ใด ผู้นั้นจะไหม้เป็นเจ้าถ่าน(ภัสมา) ครั้นให้พรแล้วภัสมาสูรจึงพยายามแต่ศีรษะของพระศิวะ เพราะเห็นนางปารวตีแล้วต้องการนางเป็นภรรยาของตน จึงต้องทำให้พระศิวะกลายเป็นขี้ถ่านก่อน พระศิวะหนีไปหาพระวิษณุ พระวิษณุทราบถึงปัญหาของพระศิวะจึงให้ความช่วยเหลือโดยแปลงเป็นนางโมหิณี ซึ่งทำภัสมาสูรหลงในความงดงาม ภัสมาสูรได้ขอให้นางแต่งงานกับเขา นางได้บอกว่า นางชอบการเดินรำและจะแต่งงานด้วยถ้าเขาเต้นรำกับเธอ แล้วทั้งสองก็เริ่มเต้นรำ มีท่าที่นางโมหิณียกมือไว้บนหัวของเธอ ภัสมาสูรหลงกลก็เลียนแบบเธอ จึงกลายเป็นเจ้าถ่าน

¹²นิตยดา เหล่าสุนทร,คัมภีร์นารายณ์ 20ปางกับคนไทย (กรุงเทพฯ:แม่คำผาง, 2540),12.

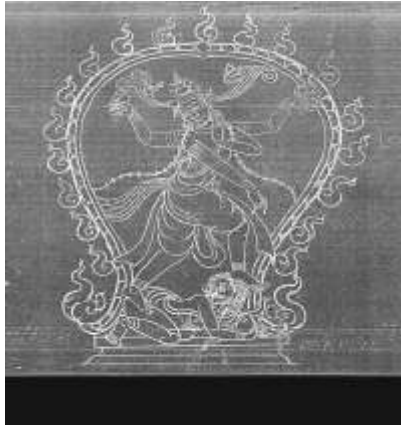

พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ

และยังพบการสร้างพระพุทธรูปกับเทวรูปอยู่ในองค์เดียวกันจากการศึกษาตึกการสร้างพระพุทธรูปปางโปรดพกาพรหมของศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรของปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2544. พบว่าในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประมาณ รัชกาลที่ 1 ถึงต้นรัชกาลที่ 4 มีการสร้างปฏิมากรรมพระพุทธรูป ซึ่งเห็นได้ชัดเจนกว่าที่มีการรับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดูพราหมณ์เนื่องจากเป็นพระพุทธรูปที่สร้างนอกเหนือไปจากพระพุทธรูปที่สร้างตามแนวคิด นิยมที่สืบเนื่องมาจากสมัยก่อนหน้านี้นี้ โดยมีลักษณะเฉพาะทางประติมากรรมวิทยาระบุได้ว่าเป็นลักษณะของพระอิศวร คือมีรูปบุคคลทรงโคเป็นพาหนะ มีหลายกร และทรงตรีศูลไว้ในพระหัตถ์ข้างหนึ่ง และพระพุทธรูปที่พบประดับอยู่เหนือพระเศียรส่วนใหญ่มักจะเป็นพระพุทธรูปปางถวายเนตรแต่ในบางครั้งก็มีการพบพระพุทธรูปปางสมาธิได้เช่นกัน

คติความคิดดังกล่าวน่าจะเป็นความต้องการที่จะผนวกเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้าไว้ในพระพุทธรูปศาสนา มากกว่าจะเป็นการเล่าเรื่องการเทินพระพุทธรูปไว้เหนือพระเศียรของพระอิศวร และลักษณะดังกล่าวนี้จะเห็นปรากฏได้ในภาพถ่ายเส้นและภาพจิตรกรรมในยุคเดียวกันอันมีลักษณะเป็นภาพเล่าเรื่องตอนต่างๆของพระอิศวรด้วย ซึ่งจะเห็นลักษณะพิเศษในภาพที่ปรากฏอยู่บนตำราภาพเทวรูปแต่ละรูปต่างกัน เช่นภาพที่มีชื่อภาพกำกับไว้ว่า “พระปรมศวร”¹³ จะเห็นได้ว่าแตกต่างจากรูปอื่นๆตรงที่สัญลักษณ์ของพระพุทธรูปประดับอยู่ที่ชายพระเกศาที่ปลิวไสวมาติดอยู่กับวงโค้งรูปเปลวเพลิงส่วนที่เหนือพระเศียรกลับมีกรันทมงกุฎประดับอยู่แทนที่ ส่วนรูปอื่นนั้น สัญลักษณ์ของพระพุทธรูปก็จะปรากฏอยู่เหนือเศียรของเทพเจ้าเป็นปกติแต่มักพบว่าจะเป็นปางสมาธิ แต่ไม่มีพระเกตุมาลา และบางภาพก็แสดงสัญลักษณ์ลายเส้นเหนือเศียร เค้าวโคจรคล้ายกับพระพุทธรูปอย่างย่อ ทั้งหมดอาจเป็นเพราะเนื้อที่ไม่พอในการวาด แต่ก็ได้แสดงถึงเจตนาที่จะนำพระพุทธรูปไปประดับไว้โดยที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องราวที่ปรากฏไว้ในภาพอีกด้วย

¹³ ตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์, หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 12 สิงหาคม 2535, หน้า 29.

พระปรเมศวรในตำราภาพเทวรูป

พระพุทธรูปปางปราบมहिศร ที่วัดดาวคะนอง กรุงเทพฯ

และยังรวมถึงประติมากรรมที่ประดับยังส่วนต่างๆบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดารามและวัดอรุณราชวรารามเช่น รูปปั้นยักษ์และรูปปั้นลิงที่ใช้ประดับล้วนแล้วแต่เป็นตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์อันแสดงถึงอิทธิพลของรามายณะอย่างชัดเจน

ในโบสถ์พระอิศวรที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ในกรุงเทพฯ พบว่าประดิษฐานศิวลึงค์อยู่ด้านหลังเทวรูป 2 องค์ ซึ่งโดยปกติแล้วในเทวสถานของไฮเวศนิกายทางภาคเหนือของอินเดียมักจะประดิษฐานศิวลึงค์เพียงองค์เดียวอาจเป็นเพราะพราหมณ์ผู้ก่อตั้งเทวสถานโบสถ์พราหมณ์แห่งนี้สืบเชื้อสายมาจากพราหมณ์อินเดียใต้จึงสืบเนื่องความนิยมในการบูชาศิวลึงค์หลายองค์มาจากเทวสถานในอินเดียภาคใต้เป็นที่น่าสังเกตด้วยว่าตำแหน่งในการประดิษฐานนั้นประดิษฐานไว้เบื้องหลังและไม่เปิดเผยให้เข้าบูชาเท่าไรนักอาจเนื่องด้วยไม่ต้องพระราชนิมของพระมหากษัตริย์เกี่ยวกับศิวลึงค์¹⁴ ก็เป็นไปได้(ดูรายละเอียดตำนานเรื่องการบูชาศิวลึงค์หลายองค์ในงานวิจัย)

จากการสัมภาษณ์ Dr. R. Nagaswami, a former Director of Archaeology in Tamil Nadu, เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2548 ได้ความว่า ประเพณีการสร้างเทวาลัย ก่อนสร้างจะนำศิวลึงค์น้อย เรียกว่า “พาลลึงค์” มาตั้งก่อน เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงนำลึงค์ประธานมาวางแทน แล้วนำองค์น้อยไปทิ้งแม่น้ำนาคสวามี มีความคิดว่า เป็นไปได้ว่า ต่อมาภายหลัง องค์แรกไม่ได้ถูกนำไปทิ้งจึงถูกวางไว้ทั้งสององค์

ศิวลึงค์ประธาน 2 องค์ที่โบสถ์พระอิศวรเทวสถานโบสถ์พราหมณ์

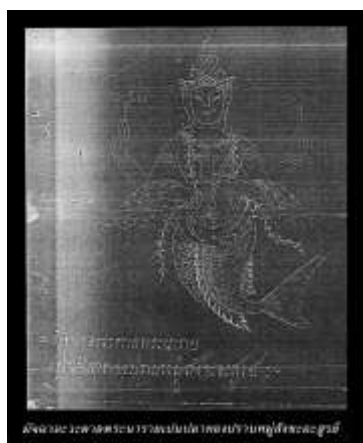
¹⁴ พระราชกำหนดปี พ.ศ. 2325(พระราชกำหนดใหม่35) ประมวลกฎหมายรัชกาลที่1 เล่ม3หน้า420

จิตรกรรมที่เกี่ยวกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตำราภาพเทวรูป และเทวดานพเคราะห์

ตำราเทวรูปและเทวดานพเคราะห์เป็นภาพลายเส้นที่ปรากฏในหนังสือหมวดตำราภาพเลขที่ 31,32,33,69 และ 70 รวมทั้งสิ้น 5 เล่ม เฉพาะเลขที่ 70 มีข้อความ“สันนิษฐานว่าเจ้าฟ้าอิศราพงษ์ ทรงพระดำริสร้างในรัชกาลที่ 4”ส่วนอีก 4 เล่มนั้น ไม่ได้ระบุชื่อผู้สร้าง

- ตำราภาพเลขที่ 31 เรื่อง สมุดพระเทวรูป เทวดาโทยธิบาท เป็นภาพเทพเจ้าประทับบนเทพพาหนะ และภาพบุคคลต่างๆในนารายณ์สิบปางและมีภาพเทวดานพเคราะห์ประทับบนเทพพาหนะแทรกมีภาพทั้งหมด 31 ภาพ
- ตำราภาพเลขที่ 32 เรื่อง ตำราภาพเทวรูป เป็นภาพเทพเจ้าปางต่างๆ และในเรื่องนารายณ์สิบปาง รวม 98 ภาพ
- ตำราภาพเลขที่ 33 เรื่อง พระสมุทรูปพระไสยศาสตร์ เป็นภาพเทพเจ้าปางต่างๆ และภาพบุคคลในเรื่องนารายณ์สิบปาง รวม 69 ภาพ
- ตำราภาพเลขที่ 69 เรื่อง พระเทวรูป เป็นภาพเทวดาโทยธิบาท 8 องค์ เทวดานพเคราะห์ 9 องค์ นอกจากนี้ ยังมีภาพพระพรหมธาดา พระมหาไชย และพระขันธกุมาร รวม 20 ภาพ
- ตำราภาพเลขที่ 70 เรื่อง ตำราภาพเทวรูปไสยศาสตร์ เป็นภาพเทพเจ้าในไตรตายุค ภาพเทพเจ้าปางต่างๆ และภาพบุคคลต่างๆในเรื่องนารายณ์สิบปาง รวม 45 ภาพ

ตำราภาพเหล่านี้ผู้วิจัยได้เดินทางไปสำรวจสถานที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่เมืองมัทราทอินเดียใต้โบราณสถานหลายแห่งจะมีรูปประติมากรรมเกี่ยวกับเทพเจ้าโดยเฉพาะเรื่องนารายณ์สิบปางซึ่งไม่ค่อยพบทางอินเดียเหนือดังนั้นตำราเทวรูปและเทวดานพเคราะห์น่าจะได้รับอิทธิพลจากอินเดียใต้ ในที่จะนำบางภาพที่เป็นที่รู้จักเช่น

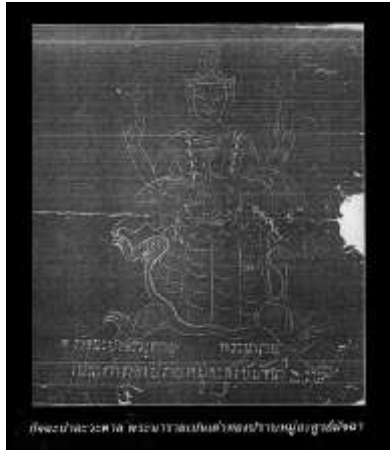
มัจฉาอะวะตาล

ประติมากรรมนูนตัวรูปมัสยาวตาร
ที่เทวาลัยเอกัมบาเรศวารเมืองกาญจีปุรัม

- มัจฉาอะวตะตลพระนารายเป็นปลาทองปราบหมู่สังกะอะสุรย์ (ภาพที่ 9) น่าจะมีต้นแบบจากรูปมัตสยวตาร(ภาพที่ 10)

กัจฉะปาอะวะตล

ประติมากรรมนูนต่ำรูปกุรุมาวตล
ที่เทวาลัยเอกัมบาเรศวรารเมืองกาญจิปุรัม

- กัจฉะปาอะวะตล พระนารายเเปนเต่าทองปราบหมู่สังกะอะสุรย์มัจฉา และกุรุมาวตล(ภาพที่ 11) ในศิลปะอินเดียภาคใต้สมัยหลัง (ภาพที่ 12)

พระลักษมี พระนาราย พระมะเหศวะรีย์

ประติมากรรมสำริดรูปเก้บรักษาที่ The Art Galleryเมืองตันจาอูร์

- พระลักษมี พระนาราย พระมะเหศวะรีย์ น่าจะมีต้นแบบมาจากโศคนมูรติของพระวิษณุในศิลปะอินเดียใต้ที่

พระวิษณุประทับนั่ง ขนาบข้างด้วยพระลักษมีและนางกุเทวี

- เพราะรูปเคารพของนางกุเทวีปรากฏเฉพาะในศิลปะอินเดียใต้ ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

- ภาพ พระลักษมี พระนารายณ์ พระมะเหศวะรีย์ ที่ปรากฏในสมุดตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์ของหอสมุดแห่งชาติหน้า 92 หรือพระมเหศวรีที่ประดิษฐานอยู่ในโบสถ์พราหมณ์กรุงเทพและนครศรีธรรมราช น่าจะมีที่มาจากโศคนมูรติของพระวิษณุในศิลปะอินเดียใต้ ที่มีรูปแบบเป็นพระวิษณุประทับ

นั่ง ขนาบสองข้างด้วยพระลักษมีและนางภูเทวีซึ่งเป็นชายาอีกองค์หนึ่งของพระองค์* เพราะความเชื่อและรูปเคารพเรื่องนางภูเทวีปรากฏเฉพาะในอินเดียใต้ เท่านั้น

- ในตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชกล่าวถึงการติดต่อกับอินเดียใต้ ในการที่กษัตริย์แห่งรามนคร(รามศวรม?)ได้สั่งให้ราชทูต นำเทวรูปพระนารายณ์ พระลักษมี พระมเหศวรี บรมหงส์ ฯลฯ มาถวายแก่กรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แสดงว่า พระมเหศวรีนั้นอาจเป็นนางภูเทวี ก็เป็นไปได้ เนื่องจากไม่เคยปรากฏว่ามีปางใดที่แสดงว่าพระวิษณุ ปรากฏอยู่ร่วมกับพระนางลักษมี และชายาของพระศิวะคือนางปารวตีเลย

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ได้ให้คำสันนิษฐานไว้ว่า อาจมีความเข้าใจสับสนคิดว่าเป็นนางปารวตีซึ่งคนไทยรู้จักว่าเป็นชายาของพระอิศวรจึงเรียกนางว่ามเหศวรี หรืออาจจะมีการนำคำว่า มหีซึ่งหมายความว่า แผ่นดินบวกกับคำว่า อิศวรี ที่แปลว่า เจ้า ซึ่งหมายความว่า เจ้าแห่งแผ่นดิน แต่ปรับเข้ากับการออกเสียงของคนไทยเพื่อให้ฟังสุภาพขึ้นเป็น มเหศวรี อันเป็นความหมายเดียวกับคำว่า ภูเทวี ซึ่งแปลว่าเทวีแห่งแผ่นดินเช่นกันในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้มีการนำเนื้อเรื่องในคัมภีร์นารายณ์สิบปางจากหนังสือสมุดไทย และภาพในตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์มาเป็นเนื้อหาของงานจิตรกรรมในอุโบสถและวิหารของวัดสำคัญ ได้แก่ จิตรกรรมบนผนังด้านในของบานประตูและหน้าต่างภายในวิหาร และอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม, จิตรกรรมฝาผนังพระระเบียงล้อมรอบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ส่วนวัดอื่นๆ²⁴ที่พบว่ามีการเขียนขึ้นในสมัยหลังรัชกาลที่สามไปแล้ว

(ภาพที่ 42) บานหน้าต่างที่ 35 มัสยาวตล

(ภาพที่ 43) บานหน้าต่างที่ 36 กัจฉปาวตล

เนื้อหาของงานจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งคือเรื่องรามเกียรติ์เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังบนพระระเบียงล้อมรอบอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามรวมทั้งสิ้น 178 ห้อง เริ่มต้นห้องที่ 1ที่ประตูด้านทิศเหนือตรงข้ามกับพระวิหารยอด ไปในทิศทางทวนเข็มนาฬิกา

* มักปรากฏคู่กันในปางวราหาวตาร

²⁴วัดราชนัดดาราม สันนิษฐานว่า จิตรกรรมเขียนขึ้นในช่วงรัชกาลที่5(จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ หน้า182-183),

ตัวอย่างจิตรกรรมฝาผนังบนพระระเบียงรอบอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปาง ในที่นี้จะนำบางภาพมาให้ดูเป็นตัวอย่าง

(ภาพที่ 45) ศุภะรวาตะตาล (ภาพที่ 46) กัจฉะปาอะวะตะตาล

จากการศึกษาค้นคว้าทางวรรณกรรมและเอกสารต่างๆหลักฐานทางจารึกทางประติมากรรมจิตรกรรม พบร่องรอยการเดินทางมาของพราหมณ์และพิธีกรรมและประเพณีความเชื่อทางศาสนา ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพราหมณ์ที่มาจากอินเดียใต้และประกอบกับการได้เดินทางไปสำรวจอินเดียใต้สถานที่ที่เป็นแหล่งกำเนิดและที่มาของอิทธิพลศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในประเทศไทยทำให้พบหลักฐานหลายอย่างที่ยังปรากฏอยู่ทางอินเดียใต้ เช่น ชิงช้าสำหรับประกอบพิธีกรรมปวย-ตรีปวยจะวางอยู่ในวัด ประติมากรรมแกะสลักนูนสูงของพระนารายณ์อวตารมากมายตามเสาวัดฮินดู การบูชาพระศิวะลึงค์ 2 องค์ ณ วัดราเมศวรรม ภูมิศาสตร์ทางอินเดียใต้ติดทะเลและเป็นเกาะ ทำให้มองเห็นอิทธิพลศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ประเทศไทยได้รับชัดเจนมากขึ้นว่า ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่มายังประเทศไทยนั้นได้รับจากอินเดียใต้มากกว่าอินเดียเหนือ

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1174, ต้นฉบับสมุดไทยดำได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พุทธศักราช 2482 .เลขที่ 26 เรื่อง บัญชีหล่อพระไสยศาสตร์ และเทวรูป ณ วัน 2 ๓¹² 4 คำ ปิจจ (ฉศก). นายเทิม มีเต็ม ผู้คัด.

หมวดพระราชพิธี

เลขที่595ม.68 อาถรรพศาสตร์คำบูชาขุน สมุดไทยดำ อักษรครีณธ์ ภาษาทมิฬ ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

เลขที่ 510 พระราชพิธีบรมราชาภิเษก(พระนารายณ์)สมุดไทยดำ เส้นดินสอขาว

เลขที่ 599 ม.68 พระราชพิธีพราหมณ์-พระราชพิธีตรีปาวาย สมุดไทยดำ อักษรไทย-เส้นรง สมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ

เลขที่ 600 ม.68พิธีพราหมณ์พระอวิสูตร สมุดไทยดำ อักษรไทยเส้นรงสมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ

กลุ่มสมุดไทยที่ได้จาก พระครูวามเทพมุนี(สว่าง รังสีพรหมมณกุล)

หมวดพระราชพิธี

เลขที่ 668ม.76 พระราชพิธี พระอริสตร(ภาษาล) บูชาหมู่ไร(ภาษาทมิฬ) สมุดไทยดำ 37x11.5x2 cm
อักษรครีณ์เส้นตรง

เลขที่ 667ม.76 พระราชพิธี พระราชพิธีขึ้นพรหมหงส์ ,นมัสการ 8 ทิศ,ข้าหงส์ (ภาษาสันสกฤต) ขั้ว
มูลาคณิย์กัษ,เปิดประตูควาลัย(ภาษาทมิฬ),เปิด-ปิดประตูไกรลาศ สมุดไทยดำ 35.5 x11.5x2 cm

เลขที่ 672 ม.77พระราชพิธีต่างๆ พระราชพิธีบูชาหงส์(พระนารายณ์)บูชานพเคราะห์,สังเวทพระภูมิ
เจ้าที่,(วาสตุ) ฯลฯ สมุดไทยดำ อักษรครีณ์ เส้นตรง

หมวดวรรณคดีลิลิต

เลขที่ 360 พระราชพิธีว่าด้วยเรื่องตริยาประวาย,บูชาขลัง,เบ็ญจคัพย์,บูชาสังข์,บูชากรต,บูชากุมภ,
ราชสังสุขา,มหาคนปติบูชา ภาษาสันสกฤต และข่างน้ำพิพัฒน์สัต อักษรครีณ์ พระครูวามเทพมุนี(สว่าง
รังสีพรหมมณกุล) บริจาจาก

หนังสือภาษาไทย

กฎหมายตราสามดวงเล่ม 1.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505.

กฎหมายตราสามดวงเล่ม 2.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506.

กฎหมายตราสามดวงเล่ม 3.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506.

กฎหมายตราสามดวงเล่ม 4.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505

คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธ

ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. ตำรา12เดือนคัตแต่สมุดขุนทิพมนเทียรชาววังไว้.กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การ
พิมพ์, 2545.

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีสำนักเลขาธิการ

นายกรัฐมนตรี. ประชุมหมายรับสั่งภาค 4 ตอนที่1 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ.1186-1203.กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์รุ่งศิลป์การพิมพ์,2536.

ประชุมหมายรับสั่งภาค 4 ตอนที่2 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
จ.ศ.1203-1205.กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์ พี.เอ. ลีพิงจำกัด, 2537.

คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. ประชุมรับสั่งภาคที่ 2สมัย

กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2525 .

ประชุมรับสั่งภาคที่ 3 รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ
คณะรัฐมนตรี, 2528

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา,ผศ.ดร. . ประวัติและคำสวดสรรเสริญเทพเจ้า พระอิศวร พระนารายณ์ พระ

พิฆเนศวร. กรุงเทพฯ : เทวสถานโบสถ์พราหมณ์, 2545 .

ชะเอม แก้วคล้าย, ศาสตราจารย์จากศิลาจารึกที่พบในประเทศไทย

นิยะดา เหล่าสุนทร. คัมภีร์นารายณ์ 20ปาง กับคนไทย. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์แม่คำฝาง,2540.

ศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์. กรุงเทพฯ : วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2539.

แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์. พระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม. กรุงเทพฯ : บริษัท
สำนักพิมพ์ริเวอร์บุ๊คส์ จำกัด, 2543.

บัญชีบริการเอกสารโบราณหมวดตำราภาพ พุทธศักราช 2531 เล่ม 1. หอสมุดแห่งชาติ.

ป. ส. ศาสตร์ . รายงานสำรวจตำราพระราชพิธีพราหมณ์สยาม. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2474.

ปรีชา นุ่นสุข. ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช: สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏ
นครศรีธรรมราช, 2540.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชพิธีสิบสองเดือน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, 2516.
พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. ชุมนุมพระนิพนธ์ ของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิ
ยากร . พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ณ พระเมรุวัด
เทพศิรินทราวาส. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2517.

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์
พิมพ์, 2525.

บทสนทนาทางวิชาการเรื่อง สหวิทยาการไขข้อข้องใจในศิลปวัฒนธรรมเขมรและไทยอย่างไร 1 กันยายน
2542

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา ลิลิตโองการแข่งน้ำ. กรุงเทพฯ:

ราชบัณฑิตยสถาน, 2540.

ราชบุรดีเรกฤทธิ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวง. กฎหมายเล่ม 1 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
ฯพลโท อัมพร ศรีไชยยันต์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 13
ธันวาคม พุทธศักราช 2513)

ศิลปากร, กรม. ตำราภาพเทวรูป และเทวดานพเคราะห์, กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร (จัดพิมพ์
เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5
รอบ 12 สิงหาคม 2535).

เทวปาง. 2513. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายคำเสี้ย ชื่นจิต ณ เมรุวัดบางโกลนใน ตำบลบางโกลน
อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ วันที่ 12 เมษายน พุทธศักราช 2513)

ประวัติศาสตร์ โบราณคดี นครศรีธรรมราช . กรุงเทพฯ : บริษัท เอ. พี. กราฟฟิค ดีไซน์ และการพิมพ์ จำกัด, ไม่
ปรากฏปีที่พิมพ์

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, และพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมสมมตอมรพันธ์. ตั้งเจ้าพระยาในกรุง
รัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2542.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2535
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว, 2536.

บทความ

นิยะดา เหล่าสุนทร, ดร. . “นารายณ์ 20 ปาง ต้นเรื่องรามเกียรติ์” ศิลปวัฒนธรรมปีที่8 ฉบับที่ 5. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2530.

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, ดร. . “ นารายณ์20 ปาง เป็นต้นเรื่องรามเกียรติ์แน่หรือ ?”

ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 8 ฉบับที่ 8. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2530.

วิทยานิพนธ์ - สารนิพนธ์

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ.การศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปปางโปรดพกาพรหม. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.

สุวันดี ตั้งวิเศษชน. บทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักรัตนโกสินทร์ตอนต้น. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. “เทวะประติมาน”ในงานจิตรกรรม:ศึกษาเฉพาะกรณีเทพผู้พิทักษ์ อุโบสถและวิหารสมัยรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540.

ภาษาต่างประเทศ

2nd International Ramayana Conference 1986 Thailand. Bangkok :Thai-BharatCultural Lodge, 1986.

Angkor, City and Temples. Jacques, Claude, Bangkok: Asia Books, 1997.

Arooran ,K. Nambi; S. Rajaram. **An Introduction to Tamil Culture Part one: History.** Thanjavur:TamilUniversity.

An Introduction to Tamil Culture Part two: Language and Literature. Thanjavur :TamilUniversity.

Ayyar , P.V. Jagadisa. **South Indian Shrines.**New Delhi :Rupa& Co.,2000.

Champakalakshmi, R..**Vaishnava Iconography in the Tamil Country.**New Delhi :SufitMukherfee Orient Longman Limited, 1981.

Dallapicola ,Anna L., AnilaVerghese. **Sculpture at VijayanagarIconography and Style.** New Delhi :Manohar American Institute of Indian Studies, 1998.

Damodaran , K. **Tamil Nadu: Archaeological Perspectives.** , Chennai : Department of Archaeology govt. of Tamil Nadu.

Danielou, J., A. H. Couratin, John Kent, **Historical Theology** (Harmondsworth, Middlesex : Penguin, c1969.

Devaraj ,D.V.. **Vijayanagara Progress of Research.** Mysore: Directorate of Archaeology & Museums, 1991.

- Gupta, Ramesh Shankar. **Iconography of the Hindus, Buddhists and Jains.**Bomday: D.B. Taraporevala Sons & co, Private LTD., 1972.
- Gupta ,Subhadra Sen. **Rameshwaram Lord Rama’s Sacred Dhaam.** New Delhi :Rekha Printers Pve. Ltd., 2002.
- Kulke, Hermann, **TheDevaraja Cult.** (New York : Department of Asian Studies, Cornell University, 1978.
- Manickavasagom, M.E., **Dravidian Influence in Thai Culture,** Thanjavur : Tamil University Offset Press,1986.
- Manusmrti with the ‘Manubhasya’** of Medhatithi Vol. 3-4. Translated by GanganathJha. Delhi: MotilalBanarsidass, 1999.
- Meyyappan ,S.. **Chidambaram.** Chennai: Manivasagar Offset Printers ,2003.
- Nagaswamy,R..“The Bangkok Manuscripts” **NEWSLETTER Tamil Arts Academy.** June 2003. Chennai : Tamil Arts Academy publications,2003.
- “The Bangkok Manuscripts” **NEWSLETTER Tamil Arts Academy.** October 2003. Chennai : Tamil Arts Academy publications,2003.
- Pillai ,M.S. Purnalingam. **Tamil Literature.**Tinnevelly :TheBibliotheca, 1985.
- Raghavan ,V.. **The Ramayana Tradition in Asia.** New Delhi :TheSahityaAcademi, 1998.
- Sastri ,K.A. Nilakanta. **South Indian influence in the Far East.**Chennai : Tamil Arts Academy, 1949.
- Shulman , David Dean. **Tamil Temple Myths.** United Kingdom : Princeton University, 1980.
- Subrahmanian ,N.. **The Brahmin in the Tamil Country.** Madurai: Ennes Publications, 1989.
- Suresh ,K.M.. **Sculptural Art of Hampi.**Mysore : FOSTIS CFTRI, 1998.